

Dr hab. Bogumił Szmulik, prof. ucz.

Warszawa 15 luty 2024 roku

Katedra Prawa Konstytucyjnego Porównawczego

i Współczesnych Systemów Politycznych

Wydział Prawa i Administracji UKSW w Warszawie

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pana magistra Szymona Kowalczyka:
„Wpływ Rady Europy na transformację prawno – ustrojową Republiki
Azerbejdżanu”, (maszynopis), s. 250.**

W ocenie pracy doktorskiej bardzo ważne jest zwrócenie uwagi na dobór właściwego tematu i jego sformułowanie, znaczenie zawartej w nim treści i doniosłość oraz sposób realizacji celów rozprawy. Otóż pragnę podkreślić, że temat rozprawy doktorskiej Pana magistra Szymona Kowalczyka poświęcony wpływowi Rady Europy na transformację prawno – ustrojową Republiki Azerbejdżanu został trafnie dobrany i należycie sformułowany. Odnosi się on do problematyki całokształtu przemian politycznych w wymienionym w temacie rozprawy państwie po roku 1991 i wpływu Rady Europy na liczne działania idące w kierunku europeizacji standardów w zakresie demokracji, rządów prawa i praw człowieka, walki z korupcją, ukazuje liczne sukcesy, ale także zdarzające się tu i tam porażki w zainicjowanym procesie.

Zatem celem pracy było kompleksowe przedstawienie przemian zachodzących we wspomnianym zakresie, ze szczególnym uwzględnieniem analizy oddziaływania Rady Europy na procedury akcesyjne i monitoringowe. Jak trafnie pisze Autor dysertacji: „Zasadność podjęcia tego zagadnienia wiąże się z tym, że każde przyjęcie nowego państwa na członka Rady staje się doskonałą okazją do analizy przebytej drogi i oceny konsekwencji członkostwa w Radzie dla przemian ustrojowych i przekształceń systemu prawnego”. Jak się wydaje słuszność podjęcia tego tematu wynika również z faktu, iż do tej pory nie było podobnego opracowania, przez co Doktorant swoim

zaangażowaniem podjął się wypełnienia – z dużym sukcesem, co pragnę podkreślić – istniejącej luki w istniejących publikacjach.

Tak sformułowanemu celowi towarzyszyły właściwie sformułowane przez Autora hipotezy badawcze. Po pierwsze, w związku z problemem istnienia więźniów politycznych i silnych podziałów utrzymujących się na scenie tego państwa, nie udało się w pełni osiągnąć celów określonych w fazie uzyskiwania członkostwa; po drugie, dość ograniczony postęp odnotowano w obszarze standardów tzw. miękkiego prawa; należy uznać to za dowód na słabnięcie oddziaływania Rady Europy i argument na rzecz poszerzenia standardów tej instytucji, posiadających charakter tzw. twardego prawa; i po trzecie, za istotną przesłankę demokratycznych przemian w Azerbejdżanie było wspieranie Rady Europy przez inne instytucje międzynarodowe, m.in. OBWE i Unię Europejską, a ich efektywność byłaby większa gdyby „zapewniono większą synergię działań tych organizacji międzynarodowych” i unikano duplikowania inicjatyw.

Jednak właściwy wybór tematu, prawidłowe zakreszenie obszaru badawczego, celów i hipotez rozprawy jeszcze nie gwarantują ostatecznego sukcesu. Ten zależy bowiem w ogromnym stopniu od bazy źródłowej jaką Autor wykorzystuje w toku prowadzonych studiów i badań. Należy stwierdzić, że literatura ta została zgromadzona w rozmiarze jak sądzę optymalnym. Omawiana baza źródłowa składa się z analizowanych aktów normatywnych (20), dokumentów (139), orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (14), opracowań zwartych (63), studiów i artykułów naukowych (214), innych opracowań (125) oraz stron internetowych (5). Na uwagę zasługuje fakt, że poważna część zgromadzonej i wykorzystanej literatury jest w języku angielskim.

Należy podkreślić, że założonemu celowi pracy towarzyszyły adekwatne metody badawcze. Jako podstawową metodę Autor wykorzystał metodę prawno-dogmatyczną. W oparciu o nią dokonał analizy dokumentów prawnych, tj. umów międzynarodowych, tzw. miękkiego prawa (np. opinii Komisji Weneckiej), EKPCz, orzecznictwa ETPCz, dokumentów Rady Europy, a także ustawodawstwa Azerbejdżanu. Metoda analizy historycznej posłużyła Panu Kowalczykowi do zaprezentowania genezy Rady Europy, jej ewolucji jako organizacji międzynarodowej oraz procesów przemian zachodzących

na przestrzeni lat w Azerbejdżanie. Z kolei przy pomocy metody analizy systemowej Doktorant nakreślił perspektywę reform dokonanych w Azerbejdżanie „z uwzględnieniem oddziaływania Unii Europejskiej i OBWE, a szczególną uwagę zwrócono na te reformy, które były inspirowane i monitorowane przez Radę Europy w ramach procesu umiędzynarodowienia kształtowania się ram ustrojowych we współczesnych demokracjach”.

Konstrukcja pracy przedstawionej mi do oceny pracy jest w zasadzie prawidłowa (o czym nieco dalej) i podporządkowana wymogom płynącym ze sformułowania tematu, jak i celom stawianym sobie przez Autora. Dysertacja składa się z wykazu skrótów, wprowadzenia, czterech rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii.

Rozdział pierwszy zatytułowany: Ogólna charakterystyka Rady Europy i mechanizmów jej oddziaływania na systemy prawno-ustrojowe państw członkowskich, w sposób ogólny charakteryzuje organizację, ukazując jej genezę, strukturę, zasady uzyskiwania i utraty jej członkostwa, jak też wiążące ją standardy oraz te o charakterze „miękkiego prawa”. Dalsze rozważania w pierwszym rozdziale poświęcone zostały mechanizmom oddziaływania Rady Europy na przekształcenia prawno – ustrojowe państw członkowskich, a więc procedurze akcesyjnej i procedurze monitoringowej. Instytucje systemu Rady Europy do kontynuacja rozdziału pierwszego. Autor koncentruje się tu na charakterystyce Komitetu Ministrów i organów współpracy międzynarodowej, Zgromadzeniu Parlamentarnym, Kongresie Władz Lokalnych i Regionalnych Europy, Europejskim Trybunale Praw Człowieka, komisarzy Praw Człowieka oraz Komisji Weneckiej (Europejskiej Komisji na Rzecz Demokracji przez Prawo).

Kolejny rozdział drugi dotyczy oddziaływania Rady Europy na transformację prawno – ustrojową Republiki Azerbejdżanu w trakcie procedury akcesyjnej. Swoje rozważania Autor rozpoczyna od przedstawienia procesu uzyskania niepodległości przez Republikę Azerbejdżanu po rozpadzie Związku Radzieckiego, ewolucji i charakterystyki systemu ustrojowego tego państwa. Następnie przechodzi do kolejnego etapu jakim było złożenie wniosku przez Azerbejdżan o członkostwo w Radzie Europy i uzyskanie przez niego statusu „gościa specjalnego”. Przebieg procedury akcesyjnej i zachodzące w jej trakcie przekształcenia prawno – ustrojowe do dalsza część rozważań

Pana Magistra Kowalczyka, kończących się decyzją o przyjęciu Azerbejdżanu do rady Europy i jego zobowiązaniami z tym związanymi.

Rozdział trzeci, to zaprezentowanie wagi oddziaływania Rady Europy na transformację prawno – ustrojową Azerbejdżanu w trakcie procedury monitoringowej. Doktorant konsekwentnie koncentruje się na wszczęciu procedury, jej przebiegu i działań zmierzających do przekształceń w obszarze demokracji i pluralizmu politycznego, realizacji zasady podziału władzy, praworządności i jej formalnych gwarancji, niezależności sądów i niezawisłości sędziów, zakazie dyskryminacji, zapobieganiu torturom oraz poniżającemu traktowaniu albo karaniu, walce z rasizmem, ochroni praw socjalnych, ochronie mniejszości oraz walce z praniem brudnych pieniędzy.

Ostatni, rozdział czwarty to przede wszystkim ocena efektywności oddziaływania Rady Europy i innych organizacji międzynarodowych (Unii Europejskiej, OBWE i innych) na transformację prawno – ustrojową Azerbejdżanu. Rozważania zamyka refleksja poświęcona przewidywanym tendencjom w zakresie transformacji prawno – ustrojowej w opisywanym państwie.

Jako jeden z najważniejszych walorów rozprawy Pana Magistra Szymona Kowalczyka wskazałbym solidność prezentacji, ukazywanie zjawisk, procesów i instytucji w ich złożoności. Praca jest wyczerpującym opisem wpływu Rady Europy na transformację prawno – ustrojową Republiki Azerbejdżanu.

Należy podkreślić, że w znakomitej większości ustalenia Autora są rzetelne, dobrze uzasadnione, oparte na optymalnej bazie źródłowej bibliograficznej i merytorycznie bezbłędne, niekiedy jednak, co oczywiste, dotycząc kontrowersyjnych zagadnień, zachęcają do dyskusji, bądź polemiki. Należy podkreślić również, że rozprawa napisana została z dużą kulturą słowa, językiem komunikatywnym, z wyraźnym dążeniem do jasności prezentacji. Praca przy tym opatrzona została licznymi przypisami, które przekaz Autora czynią bardziej atrakcyjnym, dając czytelnikowi szerszy pogląd na opisywaną instytucję. Bez wątpienia niniejsza praca doktorska posiada dużą wartość poznawczą i praktyczną z uwagi na podjętą problematykę oraz konkretne wnioski końcowe. Na podkreślenie zasługuje również ogrom materiału

normatywnego, który został w pracy przeanalizowany i uwzględniony przez Autora – może to budzić podziw.

Obowiązkiem recenzenta jest również stwierdzenie, że w recenzowanej rozprawie doktorskiej znalazły się jego zdaniem, pewne momenty słabsze, czy gorzej uzasadnione, albo prowokujące do dyskusji. Ich wskazanie zamieszczam poniżej.

Czynione w pracy uwagi Autor ogranicza przede wszystkim do sfery można by rzec formalnej, tj. skupia się na ocenie wzajemnych relacji między Radą Europy i jej organami w procesie wstępowania Republiki Azerbejdżanu do tej organizacji, a potem jej uczestnictwa w niej. Uwagę poświęca analizie aktywności Rady Europy i jej organów wobec Azerbejdżanu w szeroko pojętych kwestiach ustrojowych i dotyczących praw człowieka oraz odpowiedzi tego państwa na te działania. Skupia się więc na przedstawieniu aktywności Rady Europy w tych obszarach wobec Azerbejdżanu oraz przedstawia działania legislacyjne, a niekiedy jedynie polityczne deklaracje podejmowane w odpowiedzi przez władze Azerbejdżanu. Różnorodność badanych przez Autora sfer powoduje, że w przypadku niektórych z nich, niekiedy o większym ciężarze gatunkowym (np. poszanowanie praw mniejszości etnicznych) lektura pozostawia pewien niedosyt. Wynika to z tego, że w pracy brak tła wprowadzającego do istniejących w Azerbejdżanie problemów ustrojowych oraz politycznych, poza ogólną uwagą, iż przechodzi on transformację ustrojową po upadku ZSRR. Inaczej mówiąc w mojej ocenie brakuje odrębnego rozdziału dotyczącego azerbejdżańskiej kultury politycznej, klanowości, podstaw ideowych jego państwowości, swoistej otoczki, również innej niż okres radziecki w której ukształtował się dominujący w nim etnos – to jest Azerowie. Dopiero takie tło pozwoliłoby w pełni zrozumieć istotę poruszanych w pracy problemów, trudności w ich rozwiązaniu. Nie czyniłoby ich zawieszonymi niejako w próżni lub „uniwersalnymi” mogącymi występować praktycznie w każdym kraju, przez ich – na pierwszy rzut oka - techniczny charakter, jak przykładowo kwestia regulacji dotyczących dostępu do informacji publicznej. Owszem brak takiego rozdziału kulturowo - historycznego można tłumaczyć nadzieją na posiadanie wiedzy o wspomnianych uwarunkowaniach Azerbejdżanu przez potencjalnego Czytelnika (moim zdaniem płoną), czy też tym, że z natury rzeczy byłby on odtwórczy. Jednakże po pierwsze, te realia nie są w istocie szerzej znane, co może

powodować zniekształcony odbiór pracy i charakteru transformacji ustrojowej Azerbejdżanu (w tym jej kierunku), po drugie w pracy znalazł się odrębny i stosunkowo obszerny rozdział dotyczący Rady Europy, która w swojej strukturze organizacyjnej oraz zadaniach jest o wiele lepiej znana polskiemu Czytelnikowi oraz wielokrotnie opisana. W praktyce to właśnie tego typu rozdział można by pominąć. Tym bardziej, że praca dotyczy wpływu Rady Europy na przemiany ustrojowe w Azerbejdżanie, co wskazywałoby raczej na konieczność przedstawienia na początku tego państwa, a nie samej organizacji międzynarodowej. Tym bardziej, że kolejne rozdziały dotyczą już aktywności RE wobec Azerbejdżanu (odpowiednio przed i po uzyskaniu członkostwa) oraz oceny ich efektywności, a nie ma bezpośredniej informacji jaki był punkt wyjścia, jakie są realia tego kraju, w tym z jakiego poziomu startował.

Wracając do uprzednio poruszonego formalizmu, praca jest pracą prawniczą, co powoduje niejako naturalne ograniczenie związane z uwzględnianiem praktyki ustrojowej, realiów społecznych i politycznych. Nie zmienia tego nawet to, że Autor w głównej mierze pracuje na dokumentach źródłowych. Te bowiem w istocie pomijając – znów z oczywistych przyczyn – fakt, że system polityczny w Azerbejdżanie jest ustabilizowany, władza praktycznie od początku niepodległości pozostaje w ręku jednego stronnictwa, a co więcej jest to jedyne państwo obszaru byłego Związku Radzieckiego w którym (udana) tranzycja władzy odbyła się z ojca na syna, a nie w ramach elity rządzącej. Taki stan rzeczy powoduje, że możliwe jest stosunkowo sprawne zrealizowanie różnego typu zaleceń i rekomendacji demokratyzujących ustrój, ale ich praktyczne działanie wobec braku konkurencyjnego systemu politycznego będzie jednakże o ile nie ułomne, to jakościowo inne niż w przypadku konkurencyjnego systemu politycznego. I w mojej ocenie powinno to zostać wyraźnie zaakcentowane.

Autor zręcznie ujmując hipotezy badawcze w praktyce uzyskał na nie odpowiedzi i zrealizował postawione sobie cele badawcze, jednakże w ich zakreślaniu był powściągliwy. Ich negatywna weryfikacja wymagałaby uznania, że organy Rady Europy nie wykonują swoich miękkich uprawnień, a sam Azerbejdżan w ogóle odmawia dialogu z Radą. Jednakże co zauważa sam Autor w sprawach najbardziej drażliwych (mniejszości narodowe, Górski Karabach) postawa władz azerbejdżańskich była (i

pozostaje) o wiele bardziej sztywna niż w przypadku – u nas powodujących większe spory – kwestii różnego typu zmian ustrojowych w innych sferach. Znow nieznający regionu Czytelnik może mieć trudności w ustaleniu, dlaczego państwo chętnie wypełnia różne szczegółowe zalecenia, a jest odporne w przypadku bardzo ogólnych zobowiązań, mógł by to wyjaśnić rozdział „azerbejdżański” o genezie jego państwowości i stosunkach etnicznych w regionie. I kończąc te uwagi sądzę, że Pan Magister mógłby postawić bardziej jednoznaczną diagnozę co do możliwej demokratyzacji Azerbejdżanu na wzór europejski w wymiarze materialnym.

Należy podkreślić, że poczynione uwagi nie umniejszają mojej wysokiej oceny niniejszej rozprawy i nie mogą mieć wpływu na moją końcową jej ocenę.

Konkludując, recenzowana praca stanowi potwierdzenie wymaganych kompetencji naukowych Pana Magistra Szymona Kowalczyka. Stanowi nie tylko oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, ale jest także potwierdzeniem ogólnej wiedzy prawniczej, rzetelności i sprawności naukowej Autora, zwłaszcza umiejętności analizy zagadnień badawczych. Należy jeszcze raz podkreślić, że Doktorant jasno określił przedmiot i cel swoich badań, w sposób odpowiedni dla podjętego tematu dokonał wyboru źródeł w tym w szczególności dokumentów źródłowych, w oparciu o które w przeważającej mierze powstała będąca przedmiotem oceny rozprawa doktorska. Oprócz tego zgromadził niezbędną, aktualną literaturę przedmiotu. Materiał ten dobrze wykorzystał poddając rzetelnej i krytycznej analizie uwzględniającej kontekst historyczny ich powstania, tak by ostatecznie przedstawić w sposób uporządkowany wpływ Rady Europy na transformację prawną – ustrojową Azerbejdżanu.

Stąd można stwierdzić, że w przedłożonej rozprawie Pan Szymon Kowalczyk wykazał ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie nauk prawnych. W szczególności Doktorant: dokonał trafnego wyboru tematyki badawczej, zarówno z uwagi na walory poznawcze, jak i użyteczne; w sposób jasny sformułował cele pracy; odpowiednio wnikliwie zaprezentował temat, uzasadniając jego podjęcie; przestudiował stosunkowo obszerny materiał źródeł oraz inną związaną z podjętym tematem literaturę, co pozwoliło na rzeczowe przedstawienia wybranego zagadnienia badawczego; przekonująco zaprezentował wyniki badań; wszelkie informacje, przekazał w sposób

komunikatywny; wykazał umiejętności posługiwania się metodami właściwymi dla nauk prawnych; sformułował wnioski spójne z celami pracy. W konsekwencji Doktorant w sposób niebudzący wątpliwości dowiódł, że jest przygotowany do samodzielnego prowadzenia pracy badawczej.

Podkreślić należy także wysoki poziom edytorski zaprezentowanej do oceny rozprawy doktorskiej, dbałość o solidne dopracowanie tekstu jest widoczna.

Z całym przekonaniem zatem stwierdzam, że przedłożona **rozprawa doktorska Pana Szymona Kowalczyka pt.: "Wpływ Rady Europy na transformację prawno – ustrojową Republiki Azerbejdżanu"** spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i może stanowić podstawę dalszych etapów postępowania w celu nadania Autorowi stopnia naukowego doktora nauk prawnych, bowiem rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a Autor wykazał się wiedzą teoretyczną w zakresie prawa oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Bogumił Szmulik